

DÉRI BALÁZS

„...mielőtt a feledést kiérdemelném”

PILINSZKY-VERS EGY KATALÁN NOVELLÁBAN

Madách, Pilinszky, Montserrat Roig, Kavafisz, Jeney, Kurtág. Mi vagy ki köti őket össze, s különösen: hogy kerül ide egy, az olvasók legtöbbször teljesen ismeretlen név: Montserrat Roig? A rejtvény megoldása e félig irodalmi, félig önéletrajzi esszé szerzője, aki természetesen tudatában van feledést érdemlő arcátlanságának, önmaga előtérbe tolásának, de a történelem (az irodalom történetének) alulnézete, vagy az összekötő szerep felnagyítása a maga oldaláról hiteles, és mentsége most egy hatástörténeti adalék bemutatása lehet.

A rendszeres magyarországi katalán nyelvi képzés az 1971/72-es tanévben indult az ELTE BTK Spanyol Tanszékének fiatal, szigorú, poliglott tanára, Faluba Kálmán alapításaként, négy féléves kurzusokkal. Az alapító korszak egyik csoportjába kapcsolódtam bele 1979-ben, akkor már mint az Ókortudományi Tanszéki Akadémiai Kutatócsoport két éve latint és iranisztikát, s abban az évben ógörögöt végzett segédmunkatársa. Hamarosan Kulin Katalin modern katalán irodalmi szemináriumait is hallgattam, volt, hogy egyedüli, kitartó hallgatóként, lakásán. 1983-ban lehetővé vált, hogy a barcelonai Fundació Congrès de Cultura Catalana ösztöndíjával a júniust a katalán fővárosban tölthessem. (A katalán identitás, a katalán kultúra megerősítését célzó szervezet a Franco-rendszer utolsó éveiben lett hivatalos, alapítványa pedig éppen 1979-ben jött létre.) Mivel főnökeim nem járultak hozzá, hogy a katalánnal foglalkozzam, itthon nem tudtam megpályázni az ösztöndíjat, hanem turistaként mentem ki, és a devizabűntett elkövetésével való lebukást kockáztatva kint kaptam meg az összeget. Ma már hihetetlennek tűnik a történet... Faluba Kálmán addigra már komoly kapcsolatrendszerrel alakított ki a katalóniai és más katalán nyelvű entitások (Valencia, a Baleárok) tudományos és kulturális életével, így könyvkiadókkal is. Megbízásából fölkerestem az 1962-ben, a Franco-rendszer mélyén katalán patrióták által alapított Edicions '62 kiadó szerkesztőjét, a jó nevű költőt, nyelvészológust, Francesc Vallverdú, hogy érdeklődjem, a kiadó vezetése (mindenekelőtt a befolyásos irodalomkritikus, Josep Maria Castellet) eldöntötte-e *Az ember tragédiája* fölvetését a *Les millors obres de la literatura universal* (A világirodalom legjobb művei) című, 1981 és '86 között létezett, 50 kötetes sorozatába, amely 1986-tól egy XX. századi, máig közel 200 címet megjelentető sorozattal folytatódott. (E sorozat 70. köteteként jelent meg 1992-ben Szijj Ildikó fordításában, bevezető tanulmányommal Déry Tibor *G. A. úr X-ben* című regénye, 152. kötetként már 2004 első napján Eloi Castelló, nagyon fiatalon elhunyt budapesti katalán lektorunk átültetésében Kertész Imrétől a *Felszámolás*, katalánul *Liquidació*, szintén Castelló, továbbá Anna Soler fordításaként a 159. kötetben Máraitól *Az igazi / La dona justa*.) Madách művét egyébként a kubai Virgilio Piñera spanyol és Jean Rousset francia fordításában ismerték. Vallverdú egyenesen meg is kérdezte, hogy egy fiatal katalán költővel, Jordi Parramonnal együtt elvállalnám-e a fordítást. Megvártam Faluba Kálmán itthoni jóváhagyását, s föl sem mérve a feladat súlyát, igent mondtam. Az ő igen ala-

pos, azóta is minden katalanisztikai ténykedésemet lektoráló munkája segítségével valamivel több mint egy év alatt elkészült a formahú fordítás (*La tragèdia de l'home*), s 1985 februárjában meg is jelent az említett sorozat 39. kötetében, rövid bevezetőmmel és három Büchner-darabbal együtt (Georg Büchner, Imre Madách: *Teatre*). Fordításunkat használva a jelentős katalán rendező, Ricard Salvat (jó barátja, Hubay Miklós sugalmazására) Budapesten 1994-ben a Nemzeti Színházban megrendezte Madách darabját, úgy tudom, egyedüli külföldiként a *Tragédia* történetében, ám kevés sikerrel – a magyar közönség nem rezonált az előadási hagyományt radikálisan megtörő megoldásokra. Salvat tervezte a katalóniai rendezést is, állítólag néhány szint elő is adtak a korábban általa vezetett sitges-i nemzetközi színházi fesztiválon, az mindenesetre idős barátom, Hubay konfabulációja, hogy Ricard Salvat vett volna rá a mű katalán fordítására.

1985 őszére elnyertem a katalán autonóm kormány, a Generalitat de Catalunya háromhónapos ösztöndíját. Fő célkitűzésem egy Ramon Llull- (latinosan Raimundus Lullus-) jantológia összeállítása és fordítása volt, s ehhez egyetemi órákat hallgattam a régi katalán irodalomról, szakértőkkel konzultáltam, szakirodalmat gyűjtöttem, s közben természetesen fölkerestem bevált kiadónkat is. A Madách-kötet sikerén felbuzdulva Francesc följánlotta, hogy az 1970-ben, a katalán költőóriás, J. V. Foix egyik kötetével indult *Els llibres de l'Escorpi* (A skorpió könyvei) költészeti zsebkönyvsorozatába fordítsak le egy kortárs magyar költőtől egy kis kötetnyi verset. Lehet, hogy már számítottam is ilyesmire, mindenesetre magammal vittem Pilinszky *Kráter* című kötetét. Választásom a *Szálkák*-ra esett, két okból is. Egyrészt – nem kevés ifjonti önbizalommal (30 éves voltam) – olyan szabadverses kötetet akartam ajánlani, amelyet egyedül is le tudok fordítani. Márpedig a *Szálkák* egyetlen kötött formájú, rímes és szótagszámláló, jambikus verse a *Van Gogh imája*. Ezt és még néhány verset elvittem a kiadónak mutatóba. (Nyelvileg ellenőrizte őket Montserrat Bayà barátnőm, aki korábban a Fundació, később a Katalán Nyelvű Írók Szövetségének szervezőtitkára, valójában mindenese, lelke volt, s aki számtalanszor segítette a magyar katalanisták munkáját, novelláskötet-válogatást készített, sőt velem Pázmány *Öt szép levele*, Szijj Ildikóval Mándy-elbeszélések társfordítója is lett.) Miután a kiadó rábólintott, itthon 1987 tavaszáig dolgoztam a kötetten, amely 1988 júliusában *Estelles* (Szálkák) címmel jelent meg Barcelonában a sorozat 115. tételeként. Magyar oldalról Faluba Kálmán, katalán nyelvi és poétikai szempontból Francesc Vallverdú volt a kötet lektora. A 91 oldalas kötetke pároldalas bevezetőm után Pilinszky 1970-es, *Ars poetica helyett* című írását is tartalmazza. '88 nyarán ismét Barcelonában jártam, és az Eixample negyedben, Bailèn utcai lakásán találkoztam a sikeres írónővel, Montserrat Roig-csal (ejtsd: munszerrat rocs). Amennyire vissza tudok emlékezni, nem beszélt arról, hogy terve lenne Pilinszkyvel, leginkább a peresztrojka idejének Magyarországról érdeklődött, mindenesetre először nála, aztán többeknél láttam telejegyzetelt példányokat az *Estelles*-ből, alig valamivel a megjelenés után. Montserrat is a kései Franco-időszak és az átmeneti évtizedek baloldali, akkor már eurokommunista szimpátiájú értelmiségéhez tartozott, mint az irodalmi élet szereplőinek többsége – már nagyjából tisztában voltak a kommunizmus bűneivel, de a közép-európai országokban, mindenekelőtt Magyarországon a megvalósult, élhető, emberarcú szocializmus mintáját látták. Nehezen vagy egyáltalán nem értették, ha ettől eltérő véleményeket hallottak tőlünk, márpedig tőlem hallottak. Pilinszky sötét, szenvedő lírája, a koncentrációs táborok világának háttérével, a katolikus tónus ellenére visszhangot keltett bennük. Roig újságírói működésének kiemelkedő állomása volt az *Els*

catalans als camps nazis (A katalánok a náci táborokban) című, 1977-ben publikált kötet. Az 1946-ban Barcelonában született, és nagyon korán, 1991-ben ugyanott elhunyt, igen sikeres író életrajzának főbb pontjait és művei nagyobb részének felsorolását a *Világirodalmi lexikon* 1991-ben megjelent 12. kötetében olvashatjuk, nem kell most elősorolnom őket. Elég ennyi: már egyetemista korában részt vett a Franco-rendszer elleni politikai harcban, és magyar élményei, kapcsolatai is koraiak: 1971-ben, baloldali érzelmű barátaival járt Budapesten, megkoszorúzták Lukács György sírját, és meglátogatták a magyarországi száműzetésben élő Rafael Vidiellát, a köztársasági katalán kormány egykori igazságügy-miniszterét. 1974-ben azért tért vissza Budapestre, hogy riportkönyvet készítsen a politikussal. A még abban az évben megjelent könyvben Vidiella ezt mondja a magyar fővárosról: „Egyáltalán nem csodálkozom, Montserrat, hogy Budapest megtetszett neked. Kellemes, szép, tiszta város, tele parkokkal, a lakosai pedig műveltek és rokonszenvesek. Van, aki szerint a budapestiek Közép-Európa párizsiai... Az idelátogató katalánok mind megkedvelik...” Montserrat Roig első regényével, az 1972-es *Ramona, adeu*-val az akkori kortárs katalán irodalom markáns egyéniségei közé emelkedett. A regény 1990-ben az Európánál Tomcsányi Zsuzsa fordításában magyarul is megjelent (*Isten veled, Ramona*). Az író nagyon hasonló szavakat ad egyik hősnének szájába, aki szerint Budapest a világ legszebb városa, szebb, mint Bécs, mert a magyar főváros „rámosolyog a Dunára, megnézi magát a tükreben”, míg „Bécs valahogy hátat fordít a folyónak”. A magyar költő gyors fölfedezésében talán a fiatalkori utazás emléke is szerepet játszhatott.

Roig *El cant de la joventut* (Az ifjúság dala) című, nyolc novellát tartalmazó kötete találkozásunk után valamivel több mint egy évvel, 1989 októberében látott napvilágot az Edicions '62-nál. (A címadó novella a kiváló műfordító, Tomcsányi Zsuzsanna átültetésében a *Nagyvilág* 1989/2. számában jelent meg, 215–219). Úgy emlékszem, többször is megvettem a kötetet, éppen meglevő példányom az 1992-es, 9. kiadásból való. Azóta más kiadó is átvette a jogokat, és számos kiadás, utánnomás mutatja a nem szűnő érdeklődést még az elmúlt pár évben is. Éppen ezért a máig meglevő figyelem miatt fontos, hogy a kötetzáró novella címe és egyik mottója Pilinszky *Majd elnézem* című verséből vétetett: „...mielőtt / a feledést kiérdemelném”. Katalán fordításomban: *Abans que no mereixi l'oblit*. Hadd idézzem a rövidke verset teljes terjedelmében:

Estaré mirant-ho

Estaré mirant com raja l'aigua,
els camins titubejants i tendres,
l'escriptura conjunta, dibuixos llargs llargs,
del dolor i de la casualitat
—sobre pedres mortes, cares vives—

Estaré mirant-los abans que
no mereixi l'oblit.

A vers központi motívuma, az emlékezés és a felejtés – több értelemben is: ahogy a szubjektum a felejtés tárgya lesz, és ahogy ő felejt, sőt a kényszerű felejtés eszközévé válik – minduntalan előbukkan a novella szövegében, mint talán a legvilágosabban e bekezdésben (rövidítve): „K. szavai *nem érdemelték ki*, hogy elárulják őket. De minden reggel elárultam

őket ... a szoba legsötétebb sarkában lévő asztalnál – az asztaloknak az ablakhoz való közelsége szerint alakult ki köztünk a hierarchia –, ott, ahol, még *énelőttem*, más emberek ültek, akik *felejtettek*.” A K. rövidítés Kavafisz nevét takarja. A főhős, pontosabban az anthiós, aki a nap egyik részében cenzorként a szavak törlésével feledésre, vagyis halálra ítéli őket, délután pedig egy középiskola spanyolirodalom-tanára, cenzorálásra megkapja Kavafisz 154 kanonikus, 24 korábban, az érettnak ítélt versek előtt írt és 13 hátrahagyott verse műfordításának kéziratát. A *Vágyak* című verssel való találkozás elemi erővel „támad rá”, kiforgatja addigi szenvtelen önmagából. Roig novellájában a kézirat részei leírásában a „tizenhárom (vers) Kavafisz archívumából” fordulat nem más, mint egy szó szerinti idézet, mégpedig Joan Ferraté (1924–2003) költő, irodalomkritikus, grecista műfordító 1976-ban megjelent Kavafisz-kötetének címrészlete: *Tretze de l'arxiu de Kavafis i altres coses* (Tizenhárman Kavafisz archívumából és más dolgok). E ponton vázolni kell Kavafisz katalán befogadástörténetét.

Kavafisz kanonikus verseit először a XX. század első felének jelentős katalán költője, Carles Riba (1893–1959) fordította le, a kötet azonban csak halála után, 1962-ben, majd újra 1977-ben jelent meg Joan Triadú (1921–2010), a neves irodalomkritikus bevezető tanulmányával és a világhírű katalán képzőművész, a Sagrada Família homlokzatán is keze nyomát rajta hagyó Josep Maria Subirachs (1927–2014) illusztrációival. Joan Ferraté 1970-től foglalkozott az újjörög költő fordításával, s két publikáció után 1978-ban gyűjteményes kötet foglalta össze Kavafisz verseit; a kötet második kiadása 1987-re esett. Montserrat Roig Ferraté fordításában idézi Kavafiszt, a *Vágyak* című verset többször is, de a *Csillárt* is említi. Időközben a barcelonai neogrecista, Alexis E. Solà (1946–2001) is jelentkezett újr fordítással: 1973-ban 30 verset, majd 1975-ben egy egész kötetet fordított. (2008-ban, halála után is jelent meg még egy kötete.) Nem csak a Roig-novellabeli irodalomtanárt kavarta föl az alexandriai költő verseivel való találkozás. Kavafisz óriási hatást gyakorolt a XX. század második felének katalán költészetére, közbeszéd tárgya volt. Jól emlékszem, amint egy kedves idős mallorcai hölgyismerősöm, mikor a pireneusi Queralbs nyaralóinak társasági beszélgetésében, 1990 tavaszán szóba került, hogy grecista is vagyok, rögtön Kavafiszra terelte a szót, s ragaszkodott ahhoz, hogy összeismertessen Solával. A katalán költészetben hemzsegnek a Kavafisz modorát követő mitológiai, történeti-áltörténeti versek, vagy éppen a Durrell *Alexandriai négyes*-ének szerelmi kapcsolatrendszerére hajazó szövegek. (Lásd pl. a Joan Margarit és Francesc Parcerisas általam fordított 111 versét tartalmazó *Natura morta* kötetet, amely 2015-ben jelent meg a L'Harmattan *Katalán Könyvtár* című sorozatában.) Mindig büszkén idéztem föl, hogy a magyar Kavafiszt animáló Dimitriosz Hadzisz tanár úr a mi görög tanszékünkön tanított, rövid ideig én is jártam órájára, s hogy Kavafisz és Durrell kultikus irodalmi alakok voltak a '60–70-es évek szürke Magyarországon. De a katalánoknál nem csak a költészetre gyakorolt nagy hatást az „alexandrinizmus”, mint azt Montserrat Roig tárgyalt novellája is mutatja. Jóllehet Roig műve más szerzőket is idéz (hosszabban pl. Alejo Carpentier vagy a novella mottójaként a Pilinszky-vers mellett egy María Zambrano-sort, a spanyolokat spanyolul), a novella két konstitutív vendégszövege Janos (így!!) Pilinszky és Kavafisz egy-egy verse.

A novella rövid bevezetése szerint egy nyugdíjazás előtt álló középiskolai spanyolirodalom-tanárt rajtakapnak, hogy egy öltözőszekrénybe elbújva meglesi és fényképezi a kosárlabdameccs után vetkőző lányokat. A botrány az iskola falain belül marad, de a tantestületben némi véleménykülönbséggel szinte mindenki elítéli a tettet, csak a Joan N. nevű, fiata-

labb etikatanár, aki szintén csak szerződéses állásban van, kel a védelmére. Neki ír hosszú levelet a tettes, akiről az iskolában is tudják, hogy cenzor, az „arctalanok” megvetett példánya. A történet szerint Joan N. megfélemezik a hosszú levélről, s csak jóval később, a tanár halála után küldi el hajdani iskolatársának, aki egy irodalmi folyóiratnál dolgozik, de nem fogadják el közlésre kéziratot. A novella nagy része ez a „Változatok K. egy versére” címet viselő elbeszélés, a fiktív irodalomtanár szövegének „szó szerinti” idézése. A megvetett antihős, az arc nélküli szögyilkos, az unott, rossz tanár, akinek, nyilván védekezési mechanizmusként („Felejtettem, hogy túléljek”), nem volt memóriája, a Kavafisz-fordításkézirat egyetlen versét mégis azonnal megjegyezte. Ez volt a *Vágyak*. A beteljesületlen vágyak nagy Kavafisz-verse. S hasonlóan a *Csillár* című is megmaradt benne. Ezekből értette meg magát a cenzor és tanár: ő az a puritán, aki hagyta, hogy a vágyai kielégülés nélkül elemésztoódjenek. A mindent feltáró levél írása előtti nap délelőttjén, a költő nevének említése nélkül felolvasta az akkor már koedukált középiskolai osztálynak a *Vágyakat*, de teljes érdektelenségbe ütközött. „Oly sok éve, mióta az oktatással kínlódom, ez volt az egyetlen alkalom, hogy megpróbáltam valamit adni nekik magamból. Egy vers alakjában adtam magamat. Egy olyan költő versével, amelyet egy elvarázsolt szó-épitész írt. Csak így tudtam felkínálni nekik életem egy darabját, művészetté változtatva, nem kötelező irodalmi szöveggént; életem egy részét, K. versében. De nem hibázatom őket. Már túl késő volt. Már a szavak is eltávoztak belőlem, s a lányok visszautasítottak, mert rosszul bántam velük, mert nem hallgattam meg őket, amikor itt volt az ideje. És szavak híján csak a szem maradt nekem, a leskelődő szem, amely a világot egy szekrény résén át nézi, egy olyan ember nevetséges szeme, aki még nem eléggé fáradt ahhoz, hogy meghaljon, és aki nem tudta megőrizni a titkait, hogy el tudja mesélni őket.” Így fejeződik be a novella.

Egy irodalomtörténeti együttállás: Joan Ferraté fordításának 1987-es újra-megjelenése és Pilinszky versének 1988. júliusi megjelenése az alkotás kikutathatatlan titkaként hozta létre a novellát, mely a pireneusi Cerdanya járás apró falujában, Lles-ben készült el 1988 szeptemberében.

Pilinszkyról korrekt Wikipedia- (pontosabban, katalánul: Viquipèdia-)szócikk olvasható, amely említi 1988-as fordításomat is, de sajnos nem szerepel benne, hogy a Montserrat Roignovella egyik hipotextusa lenne. Ha az olvasó nagyon akarja, azért azonosíthatja a magyar költőt, még ha neve mindig rosszul, Janos-ként jelenik is meg.

Kavafisz katalán fordításainak története nem ért véget, sőt a 2000-es évekbeli magyar Kavafisz-kultusz újraéledésére is hatással volt. Egy 2003-as írószövetségi meghívásra Barcelonába érkezett illusztris magyar írőküldöttség (Esterházy Péter, Grendel Lajos, Kalász Márton, Szilágyi István, és a végén valami okból lemaradt Tolnai Ottó) szervezőjeként és részvevőjeként pár évvel a megjelenés után fedeztem föl Antoni Avellà és Bartomeu Garcés 1998-as, Palma de Mallorcán kiadott kötetét, amely végre tartalmazta a „titkolt, megtagadott és befejezetlen” Kavafisz-verseket is (*Poemes ocults, renegats i incomplets*). A kötet revelációszerűen hatott rám, s elhatároztam, hogy magyarra fordítom az ismeretlen Kavafiszt, beleértve a Vas István és Somlyó György-féle nagy hatású fordításkötetből kihagyott kanonikus verseket is. Kötetem az előbbieket fordításainak érintetlenül hagyásával, néhány nem kanonikus vers Papp Árpád-féle fordításával, alapos jegyzeteléssel és a nem formahű fordítást is indokló utószóval – e fordítási elv igazát illetően a katalán kavafiszok éppúgy meggyőztek, mint egy, a saját verseimet 2002-ben katalánra fordító irodalmárcsapat véleménye – 2006-ban a po-

zsonyi Kalligram Kiadó merész vállalása folytán jelenhetett meg (*Alexandria örök*), lényegében egyszerre Kovács András Ferenc Kavafisz-átirataival (*Hazatérés Hellászból*, Magvető Kiadó). Mindketten kaptunk a munkánkért hideget és meleget is, más-másféleképpen. A Kavafisz iránti nem múlt érdeklődés jele, hogy a megtagadott vagy befejezetlen verseknek újabb fordítása jelent meg a fontos katalóniai költészeti központban, Vicben 2011-ben, 2013-ban pedig Málagában a korai spanyol és katalán Kavafisz-fordításokból és válogatott későbbiekből antológiát publikáltak.

Katalán Pilinszky-fordításomnak van egy mellékága. Időközben rájöttem, hogy ha valamilyen nyelven, persze a magyaron kívül, akkor Pilinszky igazán jól latinul, mégpedig egyházi latinsággal szól tökéletesen hitelesen. Nem önmagában a témája, még csak nem is a vallási terminusok miatt, hanem mert költői nyelvének ökonómiája a rituális nyelvhasználatéhoz áll a legközelebb. Fordításaim lappanganak (vagy elkeveredtek, vagy a költözések során elvesztek), egy azonban fennmaradt. „Ízleljétek és lássátok” címmel a Budapesti Őszi Fesztivál keretében a Magyar Egyházzenei Társaság elnökének, Dobszay Lászlónak szakmai irányításával, a Fővárosi Közgyűlés kulturális bizottsága zenei alapjának támogatásával a terézvárosi Avilai Szent Teréz-plébániatemplomban 1995. október 6-án nagyszabású kóruskoncert zajlott le, melyet a Társaság akkori titkáráként (és akkoriban zeneakadémistaként) szerkesztettem. A Magyar Rádió élő egyenes adásban közvetítette az eseményt. Dobszay intenciójára akkoriban a Társaságot élénken foglalkoztatta a kortárs szerzők bevonása valóban kortárs hangú és valóban liturgikus művek, mégpedig elsősorban kórusművek írásába. A zeneszerzőket nagyrészt Dobszay László javaslatára kértük föl, de pl. Togobickij Viktort, partitúraolvasás-tanáromat, jó zeneszerzőt én javasoltam neki. A nagy esemény előzményeként a Praetorius Kamarakórus (melyet Kéringer Lászlóval együtt vezettem) 1994-ben ugyanazon a helyszínen rendezett egyházzenei hangversenyére, Messiaen pünkösdi orgonamiséjének és Palestrina ötszólamú *Sine nomine* miséjének kiegészítésére Sáry László és Soós András mellett Jeney Zoltánt, zeneszerzéstanáromat is fölkeríttem. A Szálkák *Felelet* ciklusából az *Ahogy csak* című verset adtam neki át megzenésítésre, latinul:

Quomodo tantum

Missa vespertina, vesperae hiemales,
 elevatio media nocte,
 sicut nives silent sub arboribus
 obreptis, quomodo tantum
 caelum hiemale est firmum, stabile,
 ita sanguinant boni malique,
 oves, herbae, lupi
 in monstrantia mortis nostrae.

Nem részletezem a fordítás nyelvi problémáit, csak egyet. Már a katalán fordításkor kérdés volt, hogy hogyan adjam vissza a „miként a hó hallgat a meglepett / fák alján” szövegrészt. Hiszen mi a „meglepett” szóba belehalljuk a „belepett” szót is, mintegy hogy a fákat meglepi, hogy belepte őket a hó, de ez egy szóban valószínűleg a világ összes nyelvében visszaadhatatlan. Egyébként is, mikor a hajdani fordítás során konzultáltam piarista gimnáziumbeli hittanatórommal, Jelenits Istvánnal, a kiváló Pilinszky-értővel, ő hívta föl a figyelmet a költő gyermekkori nyelvtanulási fogyatékoságára mint életrajzi háttérre, az ebből

fakadó sajátos, a „hibákat” súroló nyelvi elemekre, amelyek viszont különleges poétikai értékekké váltak. És egyébként is, azokban a latin nyelvekben, amelyekben az igekötőrendszer már nem különösebben termékeny, a magyar igekötők árnyalatgazdagságát meg sem lehet próbálni visszaadni. Éppen a „megakasztás” céljából választottam tehát a latin *obrepo* 'meglep' ige több mint szokatlan alakját (*obreptis*).

Jeney végülis nem írta meg a művet, de a latin szöveget eltette a fiókjába. Néhány év múlva a Budapest Egyesítési Emlékbizottság fölkererte Petrovics Emilt és őt, hogy egy-egy új oratórikus művet komponáljanak Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 125. évfordulójára. A felkérés nyilvánvalóan az 1923-as évfordulóra utalt vissza, amelynek alkalmából Dohnányi *Ünnepi nyitánya*, Bartók *Táncszvitje* és Kodály *Psalmusa* megszületett. Az 1998. november 17-i, operaházi koncerten ez utóbbi két mű vette körül Jeney Zoltán *Contrafactum* és Petrovics Emil *IX. kantáta (A Dunánál)* című műveinek ősbemutatóját. (Dohnányi kihagyódott...) Időközben zenekari kompozícióra módosult a felkérés, de az alkotás folyamatában Jeney arra juttatott, hogy a darab vége felé a hangszeres anyaghoz énekhang, mégpedig szoprán társuljon, korárszerű hangzással. Ekkor hívtam föl tanárom, hogy egyrészt felhasználhatja-e az évekkorábban neki adott latin Pilinszky-verset, másrészt hogy a címadásban segítsen. A latin cím egyrészt zenei műszó, másrészt benne van a *contra factum* vagy inkább *facta*, a „mindenek, minden tény ellenére” gesztusa. Jeney a bemutató kísérfüzetében maga mondja el a „talált tárgy” történetét: „...az énekhang alkalmazását eredményező s az eredeti kompozíciós tervet döntően módosító felismerés ... szigorú feltételeket szabott nem csak az énekszólamnak, de annak a szövegnek is, amelyre a műnek immár szüksége lett. Hihetetlen ugyan, de az ideális szöveget szinte nem kellett keresni, mert kéznél volt. Déri Balázs még 1994-ben megzenésítési célból átadott Pilinszky-fordítása nem csak abban felelt meg minden kívánalomnak, hogy pontosan annyi szótagot, sőt betűt tartalmaz, amennyire prozódiaileg szükség volt, hanem főként abban, hogy miközben szinte tükörszerű pontossággal őrizi meg Pilinszky versének mondandóját és személyességét, a latin nyelv által az »Ahogyan csak« eredendő szakralitása mintegy az imák egyetemességébe emelkedik. Nem megszokott, hogy magyar zeneszerző magyar költő versét fordításban zenésítse meg, de e fordítás e darab számára semmi más módon nem elérhető többletet adott.”

2021. november 29-én, két nappal a költő 100. születésnapja után a MÜPA Pilinszky-Kurtág kortárs zenei-irodalmi esttel ünnepli a költőt s a hozzá oly közel álló, ez évben 95 éves Kurtág Györgyöt. A műsorban természetesen elhangzik Kurtág György cimbalomra írt *Szálkák* (op. 6c) című műve is. Hogy a Madách, Pilinszky, Montserrat Roig, Kavafisz, Jeney, Kurtág sorozatnak van-e további titkos szála, azt most nem fejttem föl.